

U sklopu ciklusa NMG@PRAKTIKA u galeriji Praktika, u Domu mladih, splitskoj se publici nedavno predstavila bosanskohercegovačka umjetnica mlade generacije Adela Jušić. Nakon što je diplomirala na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu 2007. godine, Adela je magistrirala "Ljudska prava i demokraciju u jugoistočnoj Europi" na združenom studiju sarajevskog i bolonjskog sveučilišta, a upravo je taj spoj umjetnosti i političke angažiranosti ono što prvo upada u oči kada govorimo o njezinu radu. Za njega je već primila i različita priznanja, od nagrade za najbolju bosansku mladu vizualnu umjetnicu 2010., preko Henkel Young Artists Prize CEE 2011., do Specijalne nagrade beogradskog Oktobarskog salona 2013. Adela Jušić izlagala je na stotinjak međunarodnih izložbi, a ova splitska bila je povod za gostovanje u Spektru.

NARODNA HEROJKA VAHIDA

» U Split ste stigli radom "Eto nam žena", koji propituje društvene uloge žena u vrijeme NOB-a i poslijeratne Jugoslavije. Po čemu je to vrijeme bilo specifično za položaj žena?

- U Zapadnoj Europi i SAD-u u vrijeme Prvoga svjetskog rata žene su prvi put masovno izašle na tržište rada, a time i u javnu sferu, jer je nedostajalo radne snage u industrijskim postrojenjima, posebice u tvornicama oružja, budući da su milijuni muškaraca bili raspoređeni po ratnim frontovima širom svijeta. Nažalost, nakon završetka rata, mnoge su od njih izgubile radna mjesta zbog povratka muškaraca s fronte, no promjena je ipak započela. Na ovim prostorima slična se situacija dogodila tek za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Tijekom NOB-a na području nekadašnje Jugoslavije oko 100 tisuća žena bilo je mobilizirano u vojne redove. Prema mojim zaključcima donesenim na temelju istraživanja, proučavanja literature i razgovora sa sudionicima NOB-a, mnoge od njih nisu otišle u rat radi patriotskih razloga, nego su se nerijetko pridruživale NOB-u da bi napustile dom, bježeći od patrijarhalnih očeva ili braće, te da bi napokon izašle u javnu sferu. Primjerice, jedna od sudionica, koja se sa 16 godina pridružila NOB-u, izjavila je u intervjuu koji smo radile Andreja Dugandžić i ja da nije znala ništa o partizanima. "Samo sam htjela pobjeći od kuće, da vidim šta ima tamo, izvan mog sela", kazala nam je.

» Rat je bio i ostao "muški sport"?

- Iako je rat "muški sport", zanimljiv je paradoks da je on omogućio ženama izlazak u javnu sferu i na taj način pridonio njihovoj emancipaciji. Tako su djevojčice od samo 14, 15 godina pod punom ratnom spremom išle u boj, nosile mitraljeze, hrabro se, u prvim redovima, borile protiv okupatora, dok je također veliki broj žena bio organiziran u pozadinskoj borbi u Antifasističkom frontu žena. U djelovanje AFŽ-a bilo je do kraja rata uključeno oko dva milijuna žena. Ovaj masovni pokret obavljao je različite zadatke tokom rata i u godinama neposredno nakon. AFŽ je imao ogroman utjecaj na društveni i politički život žena u Jugoslaviji, te na njihovu borbu za ravnopravnost. Odigrao je ključnu ulogu u masovnom opismenjavanju žena, njihovu ulasku na tržište rada, povećanju kvalitete zdravstvene zaštite. Osim što je AFŽ u pozadinskoj borbi pridonio oslobođenju Jugoslavije od okupatorske vojske, od početka je za važan zadatak imao i borbu protiv patrijarhalne presije. I nakon što su konačno dobile pravo glasa, nije bilo jednostavno uvjeriti žene da izađu na izbore, kao ni njihove muževe da im to dopuste. Iako je bila riječ o jed-

nopartijskom sustavu, pravo na glas bilo je važno u smislu buđenja nove svijesti, svijesti da su one ravnopravne muškarcima, kako u društvenoj, tako i u ekonomskoj i političkoj sferi.

» Je li pozicija muslimanki u Jugoslaviji u to vrijeme bila specifičnija u odnosu na druge žene?

- Drugi svjetski rat je bio posebno važan za muslimanske žene, koje su pod izgovorima religijskih pravila, ali i tradicije i običaja, pa i zakona, do tada, kada je riječ o pismenosti, dosta zaostajale za ženama katoličke i pravoslavne vjere širom Jugoslavije. Značajnu ulogu u to su vrijeme odigrale muslimanke iz utjecajnih obitelji. Jedan primjer je Vahida Maglajić, jedina muslimanka u BiH koja je proglašena narodnom herojkom. Vahida je bila kći kadije i među prvima je u svom rodnom gradu skinula zar. Vodeći se njezinim primjerom, to su učinile i mnoge druge žene, jer, kad je to mogla napraviti kadijina kći, zašto ne bi mogle i one. AFŽ je, među ostalim, proveo i kampanju skidanja zara i feredže, no i danas se propituje je li tada zakonom donesena zabrana njihova nošenja bila pozitivna ili ne. Nedavno je u Srbiji snimljen dokumentarni film o ovoj temi. U filmu su snimljene izjave muslimanki iz Sandžaka i drugih dijelova Srbije o ovom zakonu i različitim načinima na koji su ga žene tada doživjele. Također, u dokumentima iz Arhiva BiH Andreja i ja naišle smo na različite stavove sugovornica, pa su tako neke govorile da su tada "oslobođene iz kave-

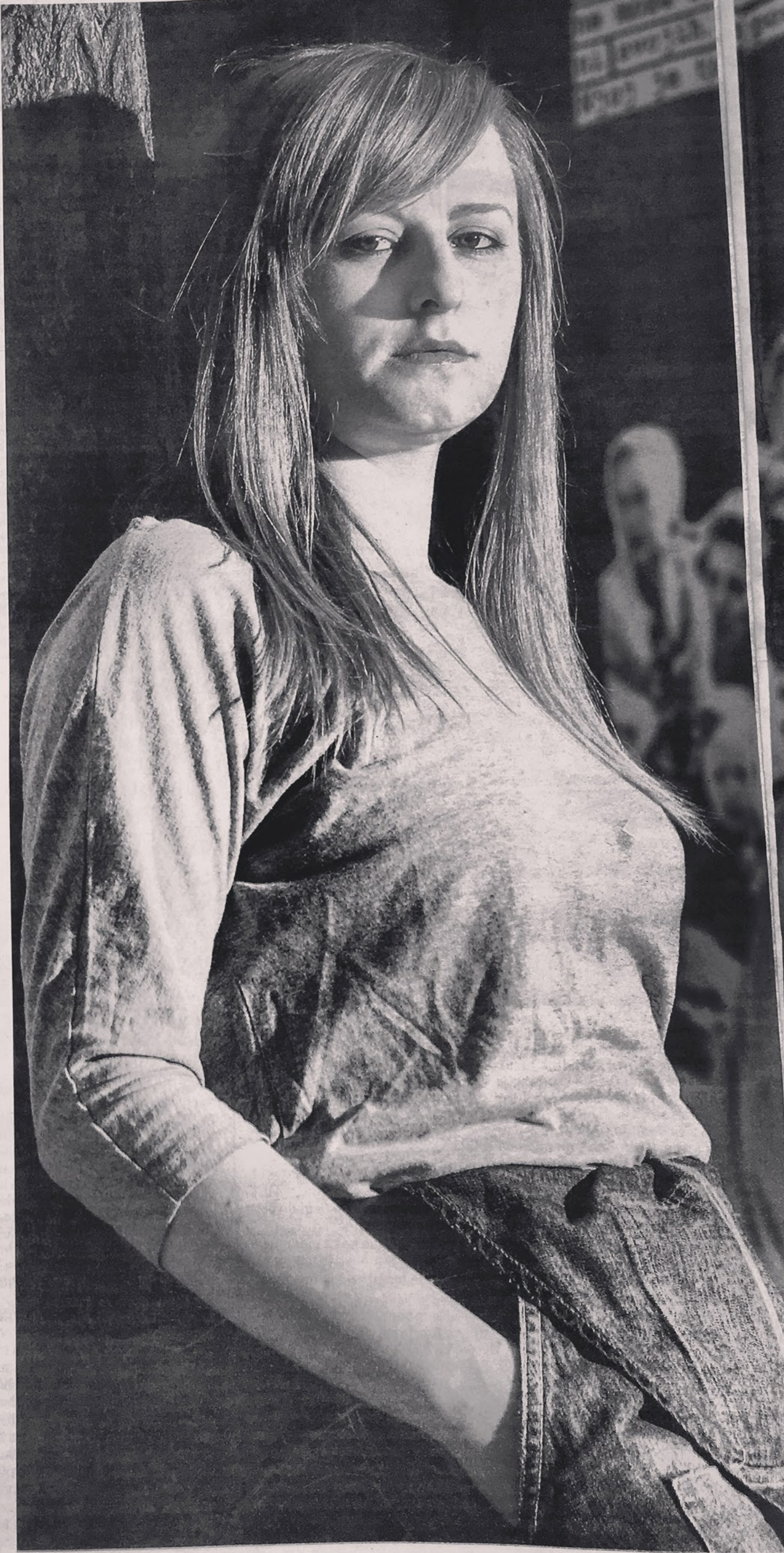
U prošlom sistemu se smatralo da će klasna borba riješiti i žensko pitanje. To je, naravno, bila totalna pogreška. Simone de Beauvoir, poznata feministkinja i komunistkinja, zgodno je svojedobno primijetila kako su 'drugarice kuhale kavu drugovima dok bi oni sjedili i diskutirali o marksizmu'

za", da su konačno "izašle iz mraka u kojemu su živjele" i slično, dok opet u nekim primjerima vidimo kako su se žene osjećale ogoljene i ponižene. Ja bih zaključila kako se i tradicija nošenja zara i feredže, kao i zakonska zabrana toga može promatrati iz istog kuta, kao posljedica patrijarhalne hijerarhije i odnosa moći. Moramo se zapitati zašto bi se neka žena osjećala ogoljeno ili poniženo. Jesu li razlog tome možda bili mrski muški pogledi, objektivizacija ženskog tijela i društvene osude? Ne vjerujem da je osjećaj stida koji su mogle imati prirodna stvar. Ovaj stid je nametnut kao rezultat tradicije u kojoj su žene bile obespravljene, na različite načine, te protiv koje se nisu mogle izboriti.

MASOVNA SILOVANJA

» Iako se u poslijeratnoj Jugoslaviji bilježio napredak, 50-ih godina dolazi do promjena koje nisu išle na ruku ženama?

- Točno. AFŽ biva ukinut odlukom Narodnog fronta, jer je prevladavalo mišljenje da će komunizam, odnosno klasna borba riješiti i žensko pitanje. To je, naravno, bila totalna pogreška. Simone de Beauvoir, koja je istovremeno bila i feministkinja i komunistkinja, zgodno je primijetila u jednom intervjuu iz sedamdesetih kako su drugarice kuhale kavu drugovima dok bi oni sjedili i diskutirali o marksizmu.

Žene i danas vode bitke za prava koja su navodno već izborena

I danas je na spomen feminizma prva reakcija ismijavanje. Feministkinje se pokušava prikazati kao ružne, dlakave, očajne žene ili kao pripadnice neke sekte, lezbijke, vještice. Sve su to razlozi zbog kojih me isključivo zanima politički angažirana umjetnost jer umjetnost ima zadaću utjecati na našu realnost

PIŠE SINIŠA JOVIĆ

SNIMIO JOŠKO PONOŠ/EPH

» U kontekstu ratova koji su se 90-ih godina vodili na ovim prostorima, žene se najčešće spominju kao žrtve masovnih silovanja jer su ženska tijela također bila "polja ratovanja. Znači li to da je bila riječ o drukčijoj paradigmi ratovanja u odnosu na Drugi svjetski rat?

- Ne bih rekla. Naprosto je nemoguće zamisliti jedan tako veliki rat, a da u njemu nije bilo silovanja. Međutim, u literaturi nisam naišla na podatke o silovanjima žena u Jugoslaviji tokom Drugoga svjetskog rata. Borkinje NOB-a koje smo intervjuirale nisu nam imale ništa reći o ovoj problematici. Mislim da su silovanja naprosto bila tabu tema, pa su tako povijesne činjenice zataškavane i skrivane. Kada se govori npr. o mučenjima partizanki od strane fašista, spominju se različiti oblici nasilja, ali ne i silovanja. Međutim, žensko tijelo je u ratovima također teritorij koji treba osvojiti, teritorij neprijatelja. U ratovima 90-ih na prostoru bivše Jugoslavije događala su se takva masovna silovanja. Silovane žene trudne su ostavljane u pritvoru sve dok trudnoća ne bi odmakla dovoljno da je abortus već nemoguć, te zatim puštane na slobodu, kako bi rodile dijete neprijatelja. Danas se u javnosti rijetko govori o silovanju kao individualnom iskustvu. Češće se govori o silovanju u kontekstu pripadnosti nacionalnoj ili etničkoj skupini, govori se o silovanjima Muslimankama, Hrvaticama, Srpkinjama.... Mislim da je to jako bitna stvar koju treba mijenjati.

- Na Arhivu već dugo radimo Andreja Dugandžić i ja, a dostupan je online od 8. ožujka prošle godine. Arhiv se stalno dopunjava novim dokumentima. Posla je jako mnogo, a spremamo i publikaciju koja bi trebala biti gotova krajem ove godine. U njoj će biti objavljeni istraživački tekstovi koji će se oslanjati na prikupljene dokumente, od kojih mnogi još nisu online. Riječ je o mukotrpnom i dugotrajnom poslu, a njime smo se počele baviti jer smo se tijekom prijašnjih istraživanja suočile s činjenicom da informacije o ovom dijelu ženske povijesti nedostaju i da je važno prikupiti ih na jedno mjesto, sačuvati ih i učiniti dostupnim javnosti. Ovo razdoblje je bilo od iznimne važnosti jer je AFŽ ujedinio žene od Makedonije do Slovenije, a od tada do danas ovako masovna i tako umrežena ženska organizacija nije postojala. Unatoč Facebooku, Instagramu ili Twitteru, nismo u stanju u regiji organizirati efikasnu žensku mrežu koja bi okupila veći broj žena koje bi se zajedničkim snagama borile, dok je AFŽ bio u stanju doprijeti i do žena u najudaljenijim selima Jugoslavije. Danas djelujemo potpuno razjedinjene, a zbog donatorskih politika kojima smo uvjetovane, nismo u stanju voditi zajedničku politiku koja bi po meni mogla biti regionalna budući da žene na prostorima bivše Jugoslavije još uvijek vode manje-više iste bitke.

SEKTA RUŽNIH ŽENA

» Na tom postjugoslavenskom prostoru još je jedna sličnost - neofašističke tendencije među mladima. Je li tome kriv nedostatak pravih informacija tijekom obrazovanja ili nešto drugo?

- Iako se u školama više ne uči o AFŽ-u, još uvijek se uči o anti-fašizmu. Osobno ne mislim da je obrazovanje krivo za takve pojave. No, činjenica je da većina mladih uopće nije svjesna što je fašizam zapravo. Pravi fašisti zaista postoje među nama, ali oni se ne deklariraju kao takvi. Možda je najveći problem što ni sami za sebe ne misle da su fašisti, iako su i homofobi i nacionalisti i ženomrci.

» Koji su onda glavni promicatelji fašizma u našim društvima i koja je odgovornost religijskih struktura za ove tendencije?

- Ja sam ateistkinja pa ne samo da prepoznajem fašizam u religijskim strukturama, već i u samoj srži religije. Čitajući religijske knjige nailazimo na priče o okrutnim ubojstvima, osvetama, nestajanju čitavih naroda, strašnim kaznama koje traju vječno. Za mene ove priče imaju dosta zajedničkog s fašizmom.

» Protagonisti tzv. konzervativne revolucije u Hrvatskoj, što je samo ljepši naziv za nešto drugo, jako se trude feminizam objesiti na stup srama. Kakva je situacija u Bosni?

- Slična. Na spomen feminizma prva reakcija je ili ismijavanje, u kojem se feministkinje pokušavaju prikazati kao ružne, dlakave, očajne žene koje niti jedan muškarac ne želi pored sebe ili kao pripadnice neke sekte, lezbijke, vještice ili se, pak, feminizam smatra fašizmom, ili doživljava kao nešto potpuno nepotrebno, retrogradno, suvišno, pa čak i od strane samih žena. Međutim, bilo da analiziramo odnose moći u sferi doma ili u javnoj sferi, vidimo da nam je feminizam podjednako neophodan kao i prije pola stoljeća. Prava za koja mislimo da smo se odavno izborile ponovno se dovede u pitanje. Moramo izvojevati iste one bitke za koje smo mislile da su prošlost.

Drugi svjetski rat je bio posebno važan za muslimanske žene, koje su pod izgovorima religijskih pravila, tradicije, kada je riječ o pismenosti, dosta zaostajale za ženama katoličke i pravoslavne vjere širom Jugoslavije. Danas opet moramo izvojevati bitke za koje smo mislile da su prošlost

» Na koji je način iskustvo rata u BiH utjecalo na vas kao na umjetnicu rođenu 1982.?

- Kad je rat u Bosni počeo, već sam imala 10 godina. Živjela sam u okupiranom Sarajevu, što je definitivno utjecalo na mene kao umjetnicu kada su u pitanju teme kojima sam se poslije bavila, a to iskustvo je bilo presudno i da postanem feministkinjom, kao što su presudni bili i nacionalizam i religijski fundamentalizam koji su kako uzrok, tako i posljedica rata. Nažalost, podjele po etničkom ključu naša su svakodnevna surova realnost i one diktiraju našu sudbinu. Dosta sam se bavila temama prošlog rata i postratne situacije, što je posve normalno budući da su moji radovi politični i nastoje kritizirati, preispitati moju društvenu realnost. Mene zapravo isključivo zanima politički angažirana umjetnost. Mislim da danas kada novac više nego ikad diktira odnose moći, ne smijemo dopustiti da umjetnost postane obična roba na nemilosrdnom tržištu koje ne možemo kontrolirati. Umjetnost ima kao zadatak utjecati na našu političku, socijalnu i ekonomsku realnost.

» Jedna ste od osnivačica Udruženja za kulturu i umjetnost "Crvena", koje, među ostalim, radi na projektu online Arhiva antifašističke borbe žena BiH i Jugoslavije. Što se nadate njime postići?